การประเมินคุณค่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่เมืองเก่า

วิรุจ ถิ่นนคร
หลักสูตรปรัชญาดุษฎีบัณฑิต สาขาสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น
มหาวิทยาลัยศิลปากร
ชินศักดิ์ ตัณฑิกุล
วีระ อินพันทัง
คณะสถาปัตยกรรมศาสตร์
มหาวิทยาลัยศิลปากร

บทคัดย่อ

พื้นที่เมืองเก่า หรือพื้นที่ประวัติศาสตร์เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่า ซึ่งมีอาคารสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีความสำคัญในฐานะเป็นหน้าหนึ่งของประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรม โดยมีวัตถุประสงค์การศึกษาเพื่อสร้างเกณฑ์วัดคุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในประเทศไทย โดยมีขอบเขตเน้นพื้นที่ศึกษาในบริบทเมืองเก่า และเพื่อทราบถึงคุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่เมืองเก่า วิธีการศึกษาจากทฤษฎีและแนวคิดของมรดกทางวัฒนธรรม เมืองเก่า สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และเกณฑ์การประเมินคุณค่าของหน่วยงานในระดับสากล คือ องค์กรยูเนสโก และหน่วยงานภายในประเทศไทยคือ กรมศิลปากรและสมาคมสถาปนิกสยาม เพื่อนำมาวิเคราะห์และสร้างเครื่องมือวัดเกณฑ์เฉพาะการประเมินคุณค่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่เมืองเก่าที่มีความสอดคล้องกับแนวคิดของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และมรดกทางวัฒนธรรม

ผลการศึกษาพบว่า แม้ยูเนสโกได้ขยายขอบเขตพื้นที่อนุรักษ์กว้างขึ้นให้ครอบคลุมถึงมรดกสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นแล้ว แต่สาเหตุที่สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไม่ได้รับการให้คุณค่าเพราะ กรมศิลปากรยังคงใช้เกณฑ์ประเมินสำหรับอาคารที่มีคุณค่าสูงและดำเนินการอนุรักษ์โดยเน้นที่การซ่อมแซมหรือบูรณะอาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์โบราณคดีสูง ศาสนสถานสำคัญหรืออาคารที่มีฐานานุศักดิ์ โดยเน้นการรักษาคุณค่าด้านรูปแบบความเป็นของแท้ดั้งเดิมเป็นหลัก และกลไกทางกฎหมายในการอนุรักษ์ที่มีความซับซ้อนในการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน ซึ่งขัดกับแนวคิดการอนุรักษ์ในปัจจุบันที่ไม่จำกัดการให้คุณค่าเฉพาะโบราณสถานหรือลักษณะทางกายภาพเท่านั้น แต่ยังรวมถึงการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมด้านอื่นๆ ด้วย และจากการวิเคราะห์เปรียบเทียบคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมกับเกณฑ์มาตรฐานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้องเพื่อนำไปสู่การสร้างเกณฑ์การประเมินคุณค่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่เมืองเก่าสามารถแบ่งเป็น 4 ด้าน คือ ด้านสุนทรียภาพ ประวัติศาสตร์ วิทยาการและการศึกษา และสังคม ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวทางการอนุรักษ์ในปัจจุบัน

คำสำคัญ: มรดกวัฒนธรรม | สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น | การประเมินคุณค่า | เมืองเก่า | พื้นที่ประวัติศาสตร์

The Evaluation of Vernacular Architecture's Value in an Old Town

Wirut Thinnakorn
Doctor of Philosophy Program in Vernacular Architecture
Faculty of Architecture, Silpakorn University

Chinasak Tandikul
Vira Inpuntung
Faculty of Architecture
Silpakorn University

Abstract

An old town or historic area is invaluable cultural heritage with vernacular architecture which significantly shapes architectural history. This study aims to establish criteria for assessing the value of vernacular architecture in Thailand by focusing on historic districts as the area of study, and to appreciate the value of the architecture as mentioned. The research method is developed by working on theories and concepts of cultural heritage, old towns, vernacular architecture, and the evaluation criteria of an international organization which is the UNESCO and those of national institutions, namely the Fine Arts Department and the Association of Siamese Architects in order to analyze and lay down the criteria specifically for vernacular architecture evaluation for old towns to correspond with vernacular architecture and cultural heritage conceptions.

The study reveals that although the UNESCO has extended the boundary of the heritage conservation area to cover vernacular architecture, this category is still neglected in Thailand because the Fine Arts Department continues to apply its criteria for listed buildings and focus on restoring architecture with profoundly historical and archaeological value, notable religious places and buildings of the authority by mainly preserving the original form and authenticity. Moreover, the law mechanism for conserving and enlisting historic sites is complicated. All of these contradict present day conservation concepts of which value is not limited to ancient places or only physical appearance but includes other principal aspects. The analysis and benchmark of cultural heritage value and the criteria of the organisations involved leads to the recommended evaluation criteria for vernacular architecture in old towns, which consist of four features: aesthetics, history, technology and education, and society. It is believed that these criteria are proper and relevant to today's conservation perceptions.

Keywords: Cultural Heritage | Vernacular Architecture | Evaluation | Old Town | Historic Place

1. บทนำ

องค์กรยูเนสโก (UNESCO: United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization) เป็นหน่วยงานสากลที่ทำหน้าที่ส่งเสริมด้านการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมของสหประชาชาติ ทั้งนี้ ในปี พ.ศ. 2542 | ค.ศ.1999 มีความตื่นตัวในการสร้างกลการอนุรักษ์สิ่งก่อสร้างสร้างพื้นถิ่นที่เดิมทีนั้นไม่มีกลไกในการพิทักษ์รักษาอย่างเป็นรูปธรรม ในการนั้น จึงมีการประชุมและยกร่างกฎบัตรและการประกาศใช้ *"กฎบัตรว่าด้วยมรดกสิ่งสรรค์สร้างพื้นถิ่น (Charter on the Built Vernacular Heritage)"* โดยมีเนื้อหาให้ความสำคัญกับ *"มรดกสิ่งสรรค์สร้างพื้นถิ่น"* ซึ่งเป็นการแสดงออกขั้นพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชุมชน และของความสัมพันธ์กับอาณาบริเวณที่ตั้งอยู่ ในขณะเดียวกันก็เป็นการแสดงออกถึงความหลากหลายของวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ (Kirdsiri, K. and Buranaut, I. 2017) รวมถึงมีการประกาศมรดกทางวัฒนธรรมพื้นถิ่นเป็นแหล่งมรดกโลกเพิ่มขึ้นหลายแหล่งทั่วโลก

ด้านการศึกษาทางวิชาการในปัจจุบันได้ให้ความสำคัญเรื่องสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นและชุมชนเมืองประวัติศาสตร์ โดยการศึกษาไม่ได้พิจารณาแค่ตัวอาคารหรือสถาปัตยกรรมเท่านั้น แต่ยังได้อธิบายถึงความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม การตั้งถิ่นฐาน และพัฒนาการของชุมชนที่เกิดจากปัจจัยทางสังคม เศรษฐกิจ การเมืองการปกครอง โดยสะท้อนผ่านรูปแบบ วัสดุ หรือเทคนิคการก่อสร้างของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่นั้น

ในประเทศไทยการอนุรักษ์และพัฒนาเมืองเก่าในปัจจุบันหน่วยงานที่รับผิดชอบและประชาชนในพื้นที่ยังมุ่งเน้นโดยให้ความสำคัญกับโบราณสถาน และองค์ประกอบของเมืองเก่าโดยให้ความสำคัญกับอาคารที่มีคุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีสูง แต่ในความเป็นจริงภายในบริเวณพื้นที่เมืองเก่านั้นยังมีอาคารสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่สอดแทรกอยู่ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของเมืองเก่าทีแสดงถึงการก่อตั้งชุมชน วิถีชีวิตวัฒนธรรมเดิม ความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมและเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่สำคัญของเมืองด้วยเช่นกัน

จึงนำไปสู่คำถามในการศึกษา คือ 1. สาเหตุใดที่สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นไม่ได้รับการให้ความสำคัญจากหน่วยงานที่มีหน้าที่เกี่ยวของกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรม 2. จะบ่งชี้คุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่เมืองได้อย่างไรด้วยเหตุนี้จึงควรมีการศึกษาเพื่อเพิ่มองค์ความรู้และการสร้างเครื่องมือวัดเพื่อเป็นเกณฑ์ประเมินคุณค่าขึ้นมาเป็นการเฉพาะสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่ชุมชนเมืองเก่า เพื่อเป็นฐานข้อมูลให้หน่วยงานและผู้ที่เกี่ยวข้องสามารถอธิบายและตัดสินใจ ซึ่งมีความสอดคล้องกับแนวทางการอนุรักษ์และพัฒนาของชุมชนเมืองเก่าอย่างเหมาะสม

2. วัตถุประสงค์

เพื่อศึกษาเกณฑ์การประเมินคุณค่าสถาปัตยกรรมทั้งในระดับสากลและระดับประเทศไทย เพื่อทำความเข้าใจข้อจำกัดด้านการอนุรักษ์สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่เมืองเก่า

3. วิธีการวิจัย

เก็บรวบรวมข้อมูลของหลักการ ทฤษฎีและแนวคิดที่เกี่ยวข้องกับมรดกทางวัฒนธรรม พื้นที่เมืองเก่า สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น และหลักเกณฑ์การประเมินคุณค่าของสถาปัตยกรรมในระดับสากล และระดับประเทศ และวิเคราะห์ข้อมูลเปรียบเทียบเพื่อนำมาเป็นแนวทางสร้างเกณฑ์การประเมินคุณค่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่เมืองเก่า

4. พัฒนาการแนวคิดด้านการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรม

4.1 การอนุรักษ์ในระดับสากล

หลังจากสงครามโลกครั้งที่ 2 เกิดความเสียหายแก่อาคารสำคัญทางประวัติศาสตร์เป็นจำนวนมาก องค์การสหประชาชาติ ได้จัดตั้งองค์การยูเนสโก (UNESCO) ทำหน้าที่ดูแลด้านการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรม ในพ.ศ.2489 | ค.ศ.1946 มีวัตถุประสงค์เพื่อการอนุรักษ์พื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์และวัฒนธรรม ซึ่งมีกฎบัตรนานาชาติว่าด้วยการอนุรักษ์ การบูรณะอาคารและพื้นที่สำคัญทางประวัติศาสตร์เป็นข้อตกลงร่วมของกลุ่มสมาชิก โดยเริ่มพัฒนาจาก *“กฎบัตรเวนิช (The Venice Charter)”* ใน พ.ศ.2507 | ค.ศ.1964 เนื้อหาของกฎบัตรให้ความสำคัญกับอาคารและขยายออกไปครอบคลุมพื้นที่เมือง และพื้นที่ชนบทที่มีความสำคัญทางประวัติศาสตร์ ในลักษณะความครบถ้วนสมบูรณ์ (Integrity) และความเป็นแท้ดั้งเดิม (Authenticity) ของคุณค่าทางประวัติศาสตร์และคุณค่าด้านสถาปัตยกรรม ซึ่งมีการพัฒนาต่อเนื่องในด้านเนื้อหาและหลักการอนุรักษ์ เพื่อขยายขอบเขตพื้นที่อนุรักษ์กว้างขึ้นจากอาคารที่สำคัญทางประวัติศาสตร์ไปสู่ชุมชนประวัติศาสตร์และภูมิทัศน์เมือง และขยายแนวคิดเรื่องคุณค่าทางด้านสังคมของมรดกทางวัฒนธรรมด้วย ในปีพ.ศ.2542 | ค.ศ.1999 ได้มีการประกาศ *“กฎบัตรว่าด้วยมรดกสิ่งสรรค์สร้างพื้นถิ่น (Charter on the Built Vernacular Heritage)”* โดยให้ความสำคัญกับมรดกสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่นซึ่งเป็นการแสดงออกขั้นพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชุมชน และแสดงความสัมพันธ์กับอาณาบริเวณที่สิ่งสรรค์สร้างนั้นตั้งอยู่ ในขณะเดียวกันก็แสดงออกถึงความหลากหลายของวัฒนธรรมของแต่ละพื้นที่ (Kirdsiri, K and Buranaut, I, 2018) ต่อมายูเนสโกได้ให้ความสำคัญกับมรดกทางวัฒนธรรมและได้ขึ้นทะเบียนแหล่งมรดกทางวัฒนธรรมพื้นถิ่นเป็นแหล่งมรดกโลกเพิ่มขึ้นหลายแหล่ง เช่น เมืองหลวงพระบางในปี พ.ศ.2538 และเมืองปีนังในปี พ.ศ.2551

เมืองหลวงพระบาง เมืองปีนัง

ภาพที่ 1: แสดงตัวอย่างแหล่งมรดกวัฒนธรรมพื้นถิ่นที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นแหล่งมรดกโลก เป็นตัวอย่างอันโดดเด่นของวัฒนธรรมมนุษย์ ขนบธรรมเนียมประเพณีแห่งสถาปัตยกรรม วิธีการก่อสร้าง หรือการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์

4.2 สถาพความรู้และสถานการณ์การอนุรักษ์ในประเทศไทย

การบูรณะปฏิสังขรณ์ การปรับปรุง วัดหรือศาสนสถานในประเทศไทยเป็นจารีตที่ปฏิบัติมาอย่างยาวนาน เพื่อเป็นบุญกุศลของผู้อุปถัมภ์ จนกระทั่งในสมัยรัชกาลที่ 5 ได้เริ่มต้นมีแนวคิดในการอนุรักษ์อาคารทรงคุณค่าทางประวัติศาสตร์ซึ่งส่วนใหญ่เป็นอาคารและสิ่งก่อสร้างทางศาสนา หรือมีหน้าที่ใช้สอยเกี่ยวเนื่องกับพระมหากษัตริย์ โดยพระองค์ทรงพระกรุณาโปรดเกล้าฯให้ตั้ง *"โบราณคดีสโมสร"* ขึ้นในปีพ.ศ.2450 โดยทรงรับเป็นองค์ประธานของสโมสร ต่อมาในสมัยรัชกาลที่ 6 ได้มีการประกาศการอนุรักษ์เกาะเมืองพระนครศรีอยุธยาเป็นมรดกของแผ่นดิน ในพ.ศ.2469 ซึ่งช่วงเวลาดังกล่าวเป็นช่วงเวลาที่รับอิทธิพลทางความคิดว่าด้วยการอนุรักษ์จากโลกตะวันตก และมีการก่อตั้ง *"ราชบัณฑิตยสภา"* ทำหน้าที่ในการดูแลรักษาแหล่งประวัติศาสตร์ โบราณคดี โบราณวัตถุ และพิพิธภัณฑ์ของประเทศ จนในสมัยหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ.2475 ได้เปลี่ยนบทบาทจากเดิมที่อยู่ภายใต้การสนับสนุนของพระมหากษัตริย์มาเป็นหน้าที่ของหน่วยงานราชการ ทั้งนี้ งานของราชบัณฑิตยสภาย้ายมาอยู่ภายใต้สังกัด *"กรมศิลปากร"* ในพ.ศ.2476 ซึ่งเป็นหน่วยงานที่จัดตั้งขึ้นมาใหม่เพื่อดูแลพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติและงานโบราณคดี ต่อมาในปีพ.ศ.2478 ได้มีการประกาศ พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติเป็นครั้งแรก โดยมีวัตถุประสงค์เพื่อรักษาคุณค่าของแหล่งประวัติศาสตร์และโบราณคดี รวมถึงการนำข้อมูลมาใช้เพื่อสนับสนุนความเป็นเอกลักษณ์ของชาติ และเป็นสัญลักษณ์ของแนวคิดด้านการเมืองการปกครอง และได้ดำเนินการอย่างต่อเนื่องของทุกรัฐบาลทุกสมัย ในปีพ.ศ.2530 รัฐบาลไทยได้ให้สัตยาบรรณร่วมอนุสัญญามรดกโลก และคณะกรรมการมรดกโลกได้ขึ้นทะเบียนโบราณสถานเมืองสุโขทัยและเมืองบริวารนครประวัติศาสตร์พระนครศรีอยุธยาเป็นแหล่งมรดกโลกทางวัฒนธรรมที่แรกของประเทศไทย (Fine Arts Department, 2005)

พระราชบัญญัติโบราณสถาน โบราณวัตถุ ศิลปวัตถุและพิพิธภัณฑ์สถานแห่งชาติได้มีการแก้ไขปรับปรุงหลายครั้ง ทั้งนี้ฉบับล่าสุด คือ พ.ศ.2535 ซึ่งได้กำหนดอำนาจหน้าที่ของกรมศิลปากรในการขึ้นทะเบียน และควบคุมโบราณสถานและขอบเขตแวดล้อม การซ่อมแซมบูรณะ การบำรุงรักษา และการจัดการผลประโยชน์ในบริเวณโบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนแล้ว นอกจากนี้ พระราชบัญญัติโบราณสถานฯ กำหนดให้โบราณสถานที่ขึ้นทะเบียนอยู่ภายใต้การควบคุมของกรมศิลปากร และห้ามมิให้มีการซ่อมแซม แก้ไข เว้นแต่ได้รับอนุญาตเป็นหนังสือจากอธิบดี (Fine Arts Department., 2005) ส่งผลให้การขึ้นทะเบียนของอาคารเป็นโบราณสถานเป็นข้อจำกัดในการเปลี่ยนแปลงการใช้สอยมากกว่าเป็นการสนับสนุนด้านการอนุรักษ์

อย่างไรก็ตาม แม้ปัจจุบันแนวคิดด้านการอนุรักษ์ในระดับสากลและประเทศไทยได้ให้ความหมายครอบคลุมคุณค่าของมรดกสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่นซึ่งมีความสำคัญในฐานะเป็นหน้าหนึ่งของประวัติศาสตร์ แต่การดำเนินการอนุรักษ์โดยหน่วยงานรัฐ ซึ่งกรมศิลปากรเป็นหน่วยงานรับผิดชอบหลักยังไม่ครอบคลุมสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น การขึ้นทะเบียนโบราณสถานเท่าที่ดำเนินการนั้นยังคงดำเนินการกับอาคารที่มีเกณฑ์คุณค่าความสำคัญทางประวัติศาสตร์โบราณคดีในระดับชาติเป็นสำคัญ และมีแนวทางดำเนินการเพื่อรักษาคุณค่าด้านความเป็นของแท้ดั้งเดิมเป็นหลัก (ภาพที่ 2) นอกจากนี้ กลไกการขึ้นทะเบียนโบราณสถาน และแนวทางการบริหารจัดการมรดสถาปัตยกรรมภายหลังได้รับการขึ้นทะเบียนก็ไม่ลงตัวกับการอนุรักษ์มรดกทางวัฒนธรรมในมิติอื่นๆ เช่น ระบบนิเวศ สภาพแวดล้อม มรดกสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่น วิถีชีวิต ประเพณี ความเชื่อ เป็นต้น

ภาพที่ 2: แสดงวัดพระมหาธาตุวรมหาวิหาร ซึ่งเป็นโบราณสถานภายในชุมชนเมืองเก่านครศรีธรรมราชที่มีคุณค่าความสำคัญทางประวัติศาสตร์โบราณคดีมาก มีความเกี่ยวข้องกับการก่อตั้งของเมืองเก่า และเป็นอาคารที่มีฐานานุศักดิ์สูง

5. สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่เมืองเก่า

"สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น (Vernacular Architecture)" *"เมืองเก่า (Old Town)"* และ *"พื้นที่ประวัติศาสตร์ (Historic Place)"* ต่างเป็นส่วนหนึ่งของ *"มรดกทางวัฒนธรรม (Cultural Heritage)"* ซึ่งแสดงถึงเอกลักษณ์ วัฒนธรรมของแต่ละท้องถิ่น ซึ่งในประเด็นดังกล่าวมีการให้นิยามไว้ดังดังต่อไปนี้

5.1 มรดกวัฒนธรรม

สมาคมอิโคโมสไทย ให้ความหมายของ *"มรดกวัฒนธรรม (Cultural Heritage)"* หมายถึง *"ผลงานสร้างสรรค์ของชนในชาติที่เป็นสมบัติทางวัฒนธรรมอันมีคุณค่า ที่ตกทอดมาจากรุ่นก่อนเป็นประจักษ์พยานของพัฒนาการทางประวัติศาสตร์หมายรวมถึงสิ่งแวดล้อมที่มนุษย์ได้สร้างขึ้น และระบบนิเวศซึ่งเป็นทรัพยากรที่มีคุณค่าไม่สามารถหาทดแทนได้ เป็นเครื่องหมายที่สะท้อนให้เห็นถึงความสำเร็จของ ผู้คนในอดีตแสดงให้เห็นถึงวัฒนธรรมที่โดดเด่นและเอกลักษณ์ของพื้นที่มีการสืบทอดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบันและควรค่าแก่การสืบสานต่อไปในอนาคต"* โดยแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ *"มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องได้ (Tangible Culture)"* และ *"มรดกวัฒนธรรมที่จับต้องไม่ได้ (Intangible Culture)"* (ICOMOS, 2011: 3)

5.2 มรดกสิ่งสรรค์สร้างพื้นถิ่น

Paul Oliver (Oliver, P. 1997) ได้ให้นิยามของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นว่าประกอบด้วยที่พักอาศัยและสิ่งก่อสร้างอื่นๆ ทั้งหมดของผู้คน ซึ่งมักสร้างขึ้นโดยผู้เจ้าของหรือชุมชน โดยใช้เทคโนโลยีแบบดั้งเดิมที่เกี่ยวเนื่องสัมพันธ์กับบริบทสภาพแวดล้อม และแหล่งทรัพยากรที่มีรูปแบบของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นทั้งหมด โดยสร้างขึ้นเพื่อตอบสนองความต้องการจำเป็นที่ปรับให้เหมาะสมกับค่านิยม เศรษฐกิจ ตลอดจนวิถีการดำเนินชีวิตตามวัฒนธรรมที่สร้างสถาปัตยกรรมเหล่านั้น (หน้า XXIII)

วิวัฒน์ เตมีย์พันธ์ (Temiyaphan, W. 2016: 12) กล่าวว่า *"สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น สิ่งก่อสร้างต่างๆ ตลอดจนสภาพแวดล้อมทางกายภาพที่มนุษย์สร้างขึ้นในท้องถิ่นที่มีลักษณะแตกต่างกันไปตามสภาพแวดล้อม เพื่อสนองความต้องการของชุมชนนั้นๆ รูปแบบของสิ่งก่อสร้างอาจพัฒนาจากรูปแบบเดิม โดยปรับปรุงแก้ไขให้เหมาะสมกับการดำเนินชีวิต ซึ่งต้องอาศัยระยะเวลาในการพัฒนาเพื่อจะให้มีรูปแบบเฉพาะตัวมากขึ้น เป็นสิ่งที่แสดงเอกลักษณ์ของชุมชนให้ปรากฏชัดกว่าสิ่งอื่น"*

ในขณะที่ *"กฎบัตรว่าด้วยมรดกสิ่งสรรค์สร้างพื้นถิ่น (Charter on the Built Vernacular Heritage)"* ค.ศ.1999 ได้ให้หลักการของ *"มรดกสิ่งสรรค์สร้างพื้นถิ่น (Built Vernacular Heritage)"* ว่าเป็นจุดศูนย์รวมความชื่นชอบและความภาคภูมิใจของมนุษย์ทุกคน และได้รับการยอมรับในฐานะที่เป็นเอกลักษณ์ ตลอดจนเป็นผลผลิตที่โดดเด่นของสังคม แม้ว่าจะมีลักษณะที่ไม่เป็นทางการ แต่ก็มีระเบียบแบบแผน และเป็นผลสืบเนื่องมาจากประโยชน์ใช้สอยเป็นสำคัญ ในขณะเดียวกันยังมีความน่าสนใจและความงดงาม เป็นทั้งจุดรวมของวิถีชีวิตร่วมสมัย และเป็นบันทึกประวัติศาสตร์ของสังคมในเวลาเดียวกัน สิ่งก่อสร้างพื้นถิ่นเกิดขึ้นจากการสร้างสรรค์ของมนุษย์ ในขณะเดียวกันก็เรียกได้ว่าเป็นผลงานสร้างสรรค์ของกาลเวลาด้วยเช่นเดียวกัน ทั้งนี้ หากปราศจากการดูแลเอาใจใส่ของมนุษย์เพื่ออนุรักษ์ความผสมกลมกลืนทางวัฒนธรรมซึ่งประกอบขึ้นเป็นแก่นของการดำรงอยู่ของมนุษย์ เป็นการแสดงออกขั้นพื้นฐานทางวัฒนธรรมของชุมชน และของความสัมพันธ์กับอาณาบริเวณที่ตั้งอยู่ ในขณะเดียวกันก็เป็นการแสดงออกถึงความหลากหลายของวัฒนธรรมในโลกนี้ (ICOMOS, 2017)

5.3 เมืองเก่าและพื้นที่ประวัติศาสตร์

สำนักงานนโยบายและแผนทรัพยากรธรรมชาติและสิ่งแวดล้อม ให้นิยาม *"เมืองเก่า"* ตามระเบียบสำนักนายกรัฐมนตรีว่าด้วยการอนุรักษ์และพัฒนากรุงรัตนโกสินทร์และเมืองเก่า พ.ศ.2546 ว่า *"เมืองหรือบริเวณของเมืองที่มีลักษณะพิเศษเฉพาะแห่งสืบต่อมาแต่กาลก่อน หรือมีลักษณะเป็นเอกลักษณ์วัฒนธรรมท้องถิ่น หรือมีลักษณะจำเพาะของสมัยหนึ่งในประวัติศาสตร์ มีรูปแบบผสมผสานสถาปัตยกรรมท้องถิ่นหรือมีลักษณะเป็นรูปแบบวิวัฒนาการทางสังคมที่สืบต่อมาในยุคต่างๆ เคยเป็นตัวเมืองดั้งเดิมในสมัยหนึ่งและยังคงมีลักษณะเด่นประกอบด้วยโบราณสถาน มีหลักฐานทางประวัติศาสตร์หรือโดยอายุ หรือโดยลักษณะแห่งสถาปัตยกรรม หรือคุณค่าในทางศิลปะโบราณคดี หรือประวัติศาสตร์"* (Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning, 2011) อย่างไรก็ดี หากเป็นเมืองโบราณที่ทิ้งร้างไปและได้รับการประกาศเป็นอุทยานประวัติศาสตร์ไปแล้วก็จะมีกลไกในการคุ้มครองป้องกัน ในที่นี้ การประกาศเขตเมืองเก่าจึงมุ่งไปที่เมืองเก่าที่ยังมีพลวัตซึ่งต้องการกลไกในการอนุรักษ์และพัฒนาไปในคราวเดียวกัน

ทั้งนี้ อาจพิจารณาได้ว่าพื้นที่เมืองเก่าหรือพื้นที่ประวัติศาสตร์นั้นถือเป็นโบราณสถานด้วยเช่นกัน ทว่าเมืองนั้นมีพลวัตไม่ได้หยุดนิ่ง และหากจะพิจารณาตามหลักสากล ซึ่งใช้คำว่า *"Monument and Sites"* ในที่นี้หมายถึง *"อนุสรณ์สถานและบริเวณ มิได้ครอบคลุมเฉพาะสิ่งก่อสร้างทางสถาปัตยกรรมอย่างเดียวเท่านั้น แต่ยังหมายถึง สถานที่ตั้งของเมืองและชุมชนซึ่งพบหลักฐานของอารายธรรมอย่างหนึ่งอย่างใดเป็นพิเศษในบริเวณนั้น ซึ่งเป็นหลักฐานความเจริญก้าวหน้าที่สำคัญ หรือเป็นหลักฐานจากเหตุการณ์ทางประวัติศาสตร์ ความหมายนี้ มิได้จำเพาะเฉพาะงานศิลปะที่ยิ่งใหญ่เท่านั้น แต่ยังใช้กับผลงานตามความสำคัญที่มีผู้สร้างในอดีต และตกทอดมาเป็นมรดกทางวัฒนธรรมในปัจจุบัน"* (Fine Arts Department., 2005)

5.4 สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่เมืองเก่า

จากหลักการและแนวคิดข้างต้นแสดงให้เห็นว่า นิยามของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นมิได้หมายถึงสิ่งก่อสร้างในชุมชนชนบทเท่านั้น แต่ครอบคลุมถึงอาคารหรือสิ่งก่อสร้างในพื้นที่เมือง โดยเฉพาะในพื้นที่ที่ได้รับการประกาศเป็นพื้นที่เมืองเก่าด้วย ทั้งนี้ ถือเป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าและสำคัญไม่น้อยกว่าโบราณสถาน หรือองค์ประกอบอื่นๆ ของเมืองเก่า โดยแตกต่างจากสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในบริบทชนบทที่เชื่อมโยงกับประวัติศาสตร์การตั้งถิ่นฐานและสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อม ทรัพยากร ความเชื่อและวัฒนธรรมของกลุ่มชนชาติพันธุ์ ภูมิปัญญา ประโยชน์การใช้สอย เพื่อตอบสนองความต้องการที่แท้จริงในการก่อรูปอาคารเป็นหลัก (ภาพที่ 3)

ทั้งนี้ *“สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่เมืองเก่า”* หมายถึง อาคารหรือสิ่งก่อสร้างในพื้นที่เมืองเก่าที่เป็นของประชาชน การก่อตั้งชุมชนเกิดจากปัจจัยทางวัฒนธรรมเดิมของชุมชน ปัจจัยทางสังคม การเมืองในอดีต โดยสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในเมืองเก่าถือเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ที่เกิดจากชาวบ้าน โดยแสดงถึงพัฒนาการของชุมชน การสืบทอดวิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันผ่านการก่อรูปอาคาร (ภาพที่ 4) ซึ่งสามารถเปรียบเทียบความแตกต่างของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นโดยทั่วไปและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในเมืองเก่าได้ดังตารางดังต่อไปนี้

ตารางที่ 1: แสดงการเปรียบความแตกต่างของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นโดยทั่วไปและสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในเมืองเก่า

ปัจจัยความแตกต่าง	สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นทั่วไป	สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในเมืองเก่า
การก่อตั้งชุมชน	เกิดจากปัจจัยตามสภาพแวดล้อม ภูมิประเทศ มีความสัมพันธ์กับแหล่งทรัพยากร ความเชื่อของกลุ่มชาติพันธุ์เป็นหลัก	เกิดจากปัจจัยทางสังคม การเมือง เศรษฐกิจเป็นหลัก
การก่อรูปอาคาร	แสดงความกลมกลืนกับสภาพแวดล้อม ภูมิปัญญา ความเชื่อ ประโยชน์การใช้สอย	แสดงความเจริญของชุมชน วิวัฒนาการทางสังคมวัฒนธรรม การเมือง เศรษฐกิจ ของชุมชนในอดีต เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์
บริบทที่ตั้ง	ตั้งอยู่บริเวณพื้นที่ชนบท	ตั้งอยู่บริเวณพื้นที่เมืองเก่า

ภาพที่ 3: แสดงความสัมพันธ์ของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่เมืองเก่า สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นทั่วไป โบราณสถานและมรดกวัฒนธรรม

เรือนเดี่ยวอยู่อาศัย

เรือนแถว

ภาพที่ 4: แสดงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่ชุมชนเมืองเก่านครศรีธรรมราชที่แสดงถึงพัฒนาการของชุมชน การสืบทอดวิถีชีวิต วัฒนธรรมของชุมชนตั้งแต่อดีตถึงปัจจุบันผ่านการก่อรูปอาคาร

6. เกณฑ์การประเมินคุณค่าสถาปัตยกรรม

แนวคิดการอนุรักษ์ในปัจจุบันได้ขยายขอบเขตกว้างขึ้น โดยให้ความสำคัญกับมรดกทางวัฒนธรรมและอาคารประเภทสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นด้วย แต่เกณฑ์ในการประเมินคุณค่าอาคารหน่วยงานที่รับผิดชอบของประเทศไทยในปัจจุบันยังไม่ได้แสดงถึงการให้คุณค่าของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ผู้วิจัยจึงศึกษาเกณฑ์มาตรฐานในการประเมินคุณค่าของหน่วยงานในระดับสากล คือ องค์การยูเนสโก (UNESCO) ระดับประเทศ คือ กรมศิลปากร และสมาคมสถาปนิกสยามฯ เพื่อเปรียบเทียบกับคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมที่ยูเนสโกที่แบ่งไว้ 4 ด้าน จากกฎบัตรเบอร่า เพื่อนำไปสู่สร้างเกณฑ์ประเมินคุณค่าเฉพาะของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่เมืองเก่าดังนี้

กฎบัตรเบอร่า (Burra Charter) ใช้ในการบริหารจัดการมรดกวัฒนธรรมในออสเตรเลีย แบ่งคุณค่าของมรดกวัฒนธรรมเป็น 4 ด้าน (Australia ICOMOS, 2013)

1. คุณค่าด้านสุนทรียภาพ (Aesthetic Value) หมายถึงคุณค่าที่รับรู้จากประสาทสัมผัสทุกด้าน ได้แก่รูป ขนาด สี ผิวสัมผัส วัสดุ และครอบคลุมถึง กลิ่นและเสียงที่เกี่ยวเนื่องกับสถานที่ และการใช้สอยของสถานที่นั้น

2. คุณค่าด้านประวัติศาสตร์ (Historic Value) เป็นพื้นฐานของคุณค่าในทุก ๆ ด้าน ในช่วงเหตุการณ์ประวัติศาสตร์ และบุคคลในช่วงหนึ่งช่วงใดในประวัติศาสตร์ เป็นสถานที่ที่เกิดเหตุการณ์สำคัญ

3. คุณค่าด้านวิทยาศาสตร์ (Scientific Value) หมายถึงคุณค่าด้านการวิจัย (Research Value) เกี่ยวข้องกับพื้นที่ ความหายาก และสามารถใช้เป็นแหล่งข้อมูลในอนาคตได้

4. คุณค่าด้านสังคม (Social Value) หมายถึงคุณค่าของสถานที่ในฐานะเป็นศูนย์กลางของจิตวิญญาณ ความเชื่อ การเมือง ชนชาติ หรือวัฒนธรรมของคนกลุ่มน้อย

ยูเนสโกมีอนุสัญญามรดกโลกที่ก่อตั้งขึ้นเพื่อรับรอง *“คุณค่าที่โดดเด่นเป็นสากล (OUV (Outstanding Universal Value)”* ซึ่งมรดกทางวัฒนธรรมมี 6 เกณฑ์ ซึ่งแหล่งที่จะได้รับการคัดเลือกเป็นแหล่งมรดกโลกนั้น ต้องมีคุณค่าสอดคล้องกับเกณฑ์ข้อใดข้อ 1 อย่างน้อย 1 ข้อ รวมถึงแหล่งมรดกต้องผ่านเงื่อนไข ความครบถ้วน และความแท้ ในด้านรูปแบบและรูปทรง วัสดุและเนื้อหา การใช้สอย ประเพณี เทคนิคและระบบการบริหารจัดการ ที่ตั้งและสภาพโดยรอบ ภาษา รูปแบบของมรดกเชิงนามธรรม จิตวิญญาณและความรู้สึก รวมทั้งต้องมีระบบปกป้องคุ้มครองป้องกันและการบริหารจัดการที่พอเพียงต่อความมั่นใจในการปกป้องแหล่งดังกล่าว โดยยูเนสโกมีเกณฑ์การประเมินดังนี้ (Kirdsiri, K. and Buranaut, I., 2018: 70-71)

เกณฑ์ข้อที่ 1: เป็นตัวแทนที่แสดงถึงความเป็นเอกลักษณ์ด้านศิลปกรรม หรือตัวแทนของความงดงามและเป็นผลงานชิ้นเอกที่จัดทำขึ้นด้วยการสร้างสรรค์อันชาญฉลาดยิ่ง

เกณฑ์ข้อที่ 2: แสดงถึงความสำคัญของการแลกเปลี่ยนคุณค่าของมนุษย์ในช่วงเวลาใดเวลาหนึ่ง หรือในพื้นที่วัฒนธรรมใดๆ ของโลกผ่านการพัฒนาด้านสถาปัตยกรรมหรือทางเทคโนโลยี อนุสรณ์ศิลป์ การวางแผนบ้านเมือง หรือการออกแบบภูมิทัศน์

เกณฑ์ข้อที่ 3: เป็นเอกลักษณ์ หายากยิ่ง หรือเป็นของแท้ดั้งเดิม

เกณฑ์ข้อที่ 4: เป็นตัวอย่างของลักษณะโดยทั่วไปของสิ่งก่อสร้างอันเป็นตัวแทนของการพัฒนาทางด้านวัฒนธรรม สังคม ศิลปกรรม วิทยาศาสตร์ เทคโนโลยี หรืออุตสาหกรรม

เกณฑ์ข้อที่ 5: เป็นตัวอย่างลักษณะอันเด่นชัด หรือของขนบธรรมเนียมประเพณีแห่งสถาปัตยกรรม วิธีการก่อสร้าง หรือการตั้งถิ่นฐานของมนุษย์ที่มีความเปราะบางด้วยตัวมันเอง หรือเสื่อมสลายได้ง่ายเพราะผลกระทบจากการเปลี่ยนแปลงทางสังคมและวัฒนธรรมที่ไม่สามารถกลับคืนดังเดิมได้ หรือการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจ

เกณฑ์ข้อที่ 6: มีความคิดหรือความเชื่อที่เกี่ยวข้องโดยตรงกับเหตุการณ์หรือบุคคลที่มีความสำคัญหรือความโดดเด่นยิ่งในประวัติศาสตร์

เกณฑ์การประเมินมรดกโลกทางวัฒนธรรมของยูเนสโกมุ่งเน้นอาคารที่มีคุณค่าสูง และหายากในระดับสากล เกณฑ์ทั้ง 6 ข้อ มีความครอบคลุมคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมทั้ง 4 ด้าน ทั้งที่เป็นคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมแบบจับต้องได้และแบบจับต้องไม่ได้ ซึ่งเกณฑ์แต่ละข้อจะมีคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมหลายด้านทำให้การประเมินมีความซับซ้อนในการอธิบาย

ทั้งนี้ สำหรับกรมศิลปากรมีเกณฑ์ในการประเมินคุณค่าอาคาร และพื้นที่ทางประวัติศาสตร์เพื่อนำเสนอเป็นโบราณสถานและประกาศเขตแวดล้อมโดยมี 4 ด้านคือ (Fine Arts Department., 2017)

1) คุณค่าทางสุนทรียภาพ คือ ความงามของสถาปัตยกรรม ภูมิสถาปัตยกรรม การวางผัง หรือศิลปกรรมการตกแต่ง มีความวิจิตร งดงาม ประณีต ตลอดจนความเป็นเลิศของฝีมือเชิงช่าง

2) คุณค่าทางประวัติศาสตร์และโบราณคดี คือ โบราณคดีในฐานะที่เป็นหลักฐานสำคัญที่เกี่ยวข้องกับเหตุการณ์ หรือบุคคลสำคัญในประวัติศาสตร์ หรือยุคใดสมัยใด สะท้อนถึงสภาพเศรษฐกิจและสังคมของแต่ละยุคสมัย รวมทั้งประวัติศาสตร์ศิลปะ สถาปัตยกรรม ภูมิสถาปัตยกรรม การวางผัง

3) คุณค่าทางวิทยาการและการศึกษา คือ ประโยชน์ทางการศึกษา หมายถึงจากความเป็นของแท้ดั้งเดิมที่แสดงถึงความน่าเชื่อถือของแหล่งข้อมูล ความเป็นตัวอย่างที่พบได้ยาก การสื่อความหมายให้เป็นที่เข้าใจได้ของแหล่ง ความมีเอกลักษณ์และความเป็นตัวแทนของยุคสมัย ถิ่นที่ หรือรูปแบบใดรูปแบบหนึ่ง

4) คุณค่าทางสังคม คือ การสืบทอดมาจากความผูกพันของท้องถิ่นและความเป็นที่รู้จักของสังคมจากลักษณะแห่งการก่อสร้างนั้น ซึ่งจะประเมินโดยคณะผู้เชี่ยวชาญภายในกรมศิลปากร แล้วนำมาพิจารณาเพื่อหาคุณค่าของอาคารเพื่อนำเสนอขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานและประกาศเขตแวดล้อมต่อไป

เกณฑ์การประเมินคุณค่าอาคารของกรมศิลปากร เป็นที่แน่ชัดว่าในการประเมินโดยผู้เชี่ยวชาญเท่าที่ผ่านมามุ่งเน้นให้ความสำคัญกับโบราณสถาน หรืออาคารที่มีฐานานุศักดิ์ในระดับสูง และเน้นความครบถ้วน และความแท้ในด้านรูปแบบอาคารเป็นหลัก ซึ่งอาจไม่คล้องกับกับแนวคิดของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่เป็นสิ่งก่อสร้างที่เกิดจากชาวบ้านที่ไม่มีรูปแบบตายตัว ไม่หยุดนิ่ง มีพลวัต (Dynamic) หรือการเปลี่ยนแปลง

สมาคมสถาปนิกสยามฯ เป็นหน่วยงานที่เป็นตัวแทนหน่วยงานภาคเอกชนโดยมีวัตถุประสงค์เพื่อส่งเสริมการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม ประกาศเกียรติคุณสร้างเสริมกำลังใจผู้ครอบครองอาคาร และสร้างค่านิยมให้ใช้อาคารเดิมแทนการสร้างใหม่ โดยคณะกรรมการภายในสมาคมซึ่งเกณฑ์ในการประเมินคุณค่าอาคาร ซึ่ง คือ เกณฑ์อายุอาคารตั้งแต่ 50 ปีขึ้นไป และมีเกณฑ์ในการบ่งชี้คุณค่าความสำคัญทางวัฒนธรรม (Identification of Cultural Significance) แบ่งเป็น 5 ด้านคือ 1) คุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ (Historic Value) 2) คุณค่าทางศิลปกรรม (Artistic Value) 3) คุณค่าทางสถาปัตยกรรม (Architectural Value) 4) คุณค่าทางด้านวิชาการ (Scientific Value) และ5) คุณค่าทางด้านสังคม (Social Value) เพื่อนำเสนอรางวัลเพื่อการอนุรักษ์สถาปัตยกรรม (The

Association of Siamese Architects. 2007)

เกณฑ์การประเมินคุณค่าอาคารของสมาคมสถาปนิกสยามฯ มีความใกล้เคียงกับคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรม ซึ่งมีเกณฑ์การประเมินที่ตรงกัน 3 ด้านคือ คุณค่าทางด้านประวัติศาสตร์ คุณค่าทางด้านวิชาการและคุณค่าทางด้านสังคม โดยเกณฑ์อีก 2 ข้อที่ไม่ตรงกันของสมาคมสถาปนิกสยามฯ คือ คุณค่าทางศิลปกรรมและคุณค่าทางสถาปัตยกรรมนั้น เป็นหัวข้อย่อยของคุณค่าทางสุนทรียภาพในคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรม

จากการศึกษาเกณฑ์มาตรฐานในการประเมินคุณค่าอาคารของหน่วยงานในระดับสากล และในประเทศในผู้วิจัยได้วิเคราะห์เปรียบเทียบคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมของยูเนสโกกับเกณฑ์มาตรฐานในการประเมินคุณค่าอาคารจากหน่วยงานต่างๆ เพื่อนำไปสู่การเกณฑ์การบ่งชี้สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในเมืองเก่า (ตารางที่ 2)

ตารางที่ 2: ตารางเปรียบเทียบคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมกับเกณฑ์การประเมินคุณค่าอาคารของหน่วยงานในระดับสากลและหน่วยงานภายในประเทศ

เกณฑ์การประเมิน คุณค่าอาคาร	คุณค่ามรดกทางวัฒนธรรม กฎบัตรเบอร่า 1999	ยูเนสโก (OUV, มรดกโลกทางวัฒนธรรม)	กรมศิลปากร (โบราณสถาน)	สมาคมสถาปนิกสยาม (สถาปัตยกรรม)
สุนทรียภาพ	X	X	X	
ประวัติศาสตร์	X	X	X	X
วิทยาการและการศึกษา	X	X	X	X
สังคม	X	X	X	X
สถาปัตยกรรม		X		X
ศิลปกรรม		X		X

จากการศึกษาเกณฑ์การประเมินคุณค่าอาคารในระดับต่างๆ พบว่า เกณฑ์ในระดับสากลของยูเนสโกให้คุณค่าที่ผูกโยงกับมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าโดดเด่นอันเป็นสากล มีความแท้ดั้งเดิม และมีความหายากเท่านั้น โดยเกณฑ์ในแต่ละข้อจะครอบคลุมคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมในหลายๆ ด้าน ซึ่งจะส่งผลให้เกิดความซับซ้อนในการอธิบาย ทั้งนี้ เกณฑ์ในการประเมินคุณค่าสถาปัตยกรรมของสมาคมสถาปนิกฯ มีความสอดคล้องกับคุณค่าของมรดกทางวัฒนธรรมบ้างแต่แยกข้อย่อยออกมาในคุณค่าด้านสถาปัตยกรรม ศิลปกรรม ออกมาซึ่งคุณค่าทั้งสองด้านนี้เป็นหัวข้อย่อยของคุณค่าด้านสุนทรียภาพของมรดกทางวัฒนธรรม และเกณฑ์การประเมินคุณค่าโบราณสถานของกรมศิลปากรแม้มีความสอดคล้องกับนิยามของคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมของยูเนสโกในทุกด้าน แต่ในการประเมินแสดงให้เห็นว่าปัญหาอยู่ที่การนำไปใช้ ยังมุ่งเน้นอาคารที่มีคุณค่าทางโบราณคดีสูง หรืออาคารที่มีฐานานุศักดิ์ และอาคารที่มีความเป็นของแท้ดั้งเดิม (Authenticity) เป็นหลัก

7. การประเมินคุณค่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่เมืองเก่า

จากการศึกษาเกณฑ์ของหน่วยงานในระดับสากล และระดับประเทศ ครอบคลุมมรดกทางสถาปัตยกรรมทั้งที่เป็นโบราณสถาน สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ซึ่งหมายรวมไปถึงสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในเมืองเก่าด้วย ในการนี้ผู้วิจัยจึงนำเกณฑ์การประเมินคุณค่าโบราณสถานโดยกรมศิลปากรมาประยุกต์ใช้เป็นแนวทางศึกษา และสร้างเกณฑ์การประเมินคุณค่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่เมืองเก่า ซึ่งแสดงความสอดคล้องกับแนวคิดของคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมทั้ง 4 ด้าน เพื่อนำไปสู่การสร้างเกณฑ์เฉพาะในการประเมินคุณค่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในเมืองเก่า โดยเพิ่มหลักการและแนวคิดของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่น ซึ่งประกอบด้วยคุณค่า 4 ด้าน โดยสรุปเป็นตารางเปรียบเทียบเกณฑ์การประเมินคุณค่า ดังตารางที่ 3

ตารางที่ 3: แสดงเกณฑ์การประเมินคุณค่าอาคารของกรมศิลปากรและเนื้อหาเพิ่มเติม

เกณฑ์การประเมิน	กรมศิลปากร (โบราณสถาน)	สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในเมืองเก่า
สุนทรียภาพ	ความสวยงามที่วิจิตร มีแบบแผน เป็นทางการ สร้างขึ้นจากฝีมือช่างแบบประเพณี	ความสวยงามที่เรียบง่าย เกิดจากการประโยชน์ใช้สอย สร้างจากประชาชน หรือช่างในท้องถิ่น และมีการสืบทอดภูมิปัญญา
ประวัติศาสตร์	มีประวัติเชื่อมโยงกับการก่อตั้งเมือง อาณาจักร ขุนนาง ผู้ปกครองเมือง	มีประวัติเชื่อมโยงกับย่าน ชุมชน หรือประชาชนในพื้นที่เมืองเก่า
วิทยาการและการศึกษา	เป็นแหล่งข้อมูลในการก่อรูปของสถาปัตยกรรม โดยให้ความสำคัญกับความแท้ ความดั้งเดิม	เป็นแหล่งข้อมูลในการก่อรูปของสถาปัตยกรรม โดยให้ความสำคัญกับความแท้ ความดั้งเดิม และปัจจัยในการเปลี่ยนแปลงรูปแบบประโยชน์การใช้สอย การก่อรูปและความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมในถิ่นที่อยู่
สังคม	เป็นศูนย์ร่วมจิตวิญญาณ มีความผูกพันกับท้องถิ่น เป็นที่ยอมรับของชุมชน ไม่ได้ให้ความสำคัญกับการใช้ประโยชน์ใช้สอยของอาคาร	มีความผูกพันกับท้องถิ่น เป็นที่ยอมรับของชุมชน มีการสืบทอดและมีการใช้ประโยชน์ใช้สอยของอาคารอย่างต่อเนื่อง

เกณฑ์ประเมินคุณค่าสถาปัตยกรรม สามารถแสดงรายละเอียดการประเมินที่ต้องเพิ่มเติมเข้าไปเพื่อให้ครอบคลุมสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นโดยเฉพาะในพื้นที่เมืองเก่าและคำอธิบายของเกณฑ์ทั้ง 4 ด้านดังนี้

1. คุณค่าด้านสุนทรียภาพ หมายถึง คุณค่าที่เกิดจากการรับรู้ทางประสาทสัมผัสได้แก่ รูปทรง สิ่งก่อสร้าง ศิลปกรรม ผังบริเวณ ที่ประกอบขึ้นของอาคารหรือสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่น มีความสวยงามที่เรียบง่าย เกิดจากการประโยชน์ใช้สอย สร้างจากประชาชนหรือชาวบ้าน สืบทอดจากภูมิปัญญา

- ศิลปกรรม หมายถึง รายละเอียดต่างๆ ของอาคาร ที่สร้างขึ้นจากวัสดุที่มีคุณภาพ มีการประดับตกแต่งด้วยฝีมือชาวบ้านที่สวยงาม

- สถาปัตยกรรมพื้นถิ่น หมายถึง อาคารหรือสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่นที่มีสภาพสมบูรณ์ มีโครงสร้างที่แข็งแรง โดยสร้างขึ้นด้วยฝีมือชาวบ้านที่สวยงาม สื่อถึงความคิดสร้างสรรค์ และภูมิปัญญาของกลุ่มคนในพื้นที่เมืองเก่า

- ผังบริเวณ หมายถึง สภาพแวดล้อมโดยรอบของสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่น ต้นไม้ แหล่งน้ำที่มีความสัมพันธ์ในการก่อรูปอาคารพื้นถิ่น มีบรรยากาศที่สวยงาม และส่งเสริมภูมิทัศน์ของพื้นที่ชุมชนเมืองเก่า

2. คุณค่าทางประวัติศาสตร์ หมายถึง อาคารหรือสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่นที่ได้รับอิทธิพลจากเหตุการณ์ของชุมชนในท้องถิ่นในช่วงหนึ่งของหน้าประวัติศาสตร์ มีลักษณะรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่แสดงถึงเอกลักลักษณ์ วัฒนธรรมเดิมของชุมชน หรือแสดงถึงวิวัฒนาการทางสังคมของชุมชนในอดีต และเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชุมชนเมืองเก่านั้นด้วย

- แสดงเอกลักษณ์เดิมของพื้นที่ หมายถึง อาคารหรือสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่นที่มีลักษณะเฉพาะโดยแสดงถึงการก่อตั้งของชุมชน หรือกิจกรรมเดิมของย่าน

- เป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ หมายถึง อาคารหรือสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่นที่สามารถเชื่อมโยงบุคคลสำคัญ ประโยชน์การใช้สอยเดิม หรือเหตุการณ์ในประวัติศาสตร์กับปัจจุบันได้อย่างชัดเจน

3. คุณค่าทางวิทยาการและการศึกษา หมายถึง อาคารหรือสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่นที่มีความหายาก สามารถเป็นแหล่งข้อมูลในการก่อรูปของรูปแบบทางสถาปัตยกรรม โดยมีความแท้ดั้งเดิม หรือปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อการก่อรูปประโยชน์การใช้สอย และความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมในถิ่นที่อยู่ และสามารถเป็นแหล่งข้อมูลในอนาคตได้

- ความเป็นของแท้ดั้งเดิม หมายถึง อาคารหรือสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่นที่สามารถเป็นแหล่งข้อมูลและการสื่อความหมายเดิม ในทางด้านเทคโนโลยี วัสดุ ฝีมือช่างชาวบ้าน รูปแบบเฉพาะ ที่ตั้ง สภาพแวดล้อม สังคม วัฒนธรรม การเมืองได้

- ความหายาก หมายถึง อาคารหรือสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่นที่สร้างขึ้นด้วยวัสดุที่หายาก อาจมีการตกแต่งด้วยฝีมือช่างชาวบ้านที่สวยงาม มีรูปแบบเฉพาะ ไม่สามารถสร้างทดแทนหรือหาใหม่ได้

- การเปลี่ยนแปลง หมายถึง ปัจจัยปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อการก่อรูปอาคารตามลำดับเวลา

4. คุณค่าด้านสังคม หมายถึง อาคารหรือสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่นที่มีความผูกพันกับท้องถิ่น เป็นที่ยอมรับของชุมชนและยังมีการใช้ประโยชน์ใช้สอยของอาคารอย่างต่อเนื่อง โดยอาจสะท้อนจากอาคารหรือผังการใช้สอยในอาคาร

- ความผูกพันกับท้องถิ่น หมายถึง อาคารหรือสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่นที่เป็นที่รู้จัก มีความสัมพันธ์กับชุมชน หรือวัฒนธรรมของคนในพื้นที่

- มีการใช้สอยประโยชน์อาคารอย่างต่อเนื่อง หมายถึง อาคารหรือสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่นที่มีการสืบทอดการใช้สอยเดิมของอาคารอย่างต่อเนื่อง โดยอาจสะท้อนจากรูปแบบอาคารผังการใช้สอยในอาคาร หรือผังบริเวณ

8. สรุป

ปัจจุบันแนวคิดด้านการอนุรักษ์ได้ขยายขอบเขตกว้างขึ้นเพื่อให้ครอบคลุมมรดกทางวัฒนธรรม ตลอดจนพื้นที่เมืองเก่าหรือพื้นที่ประวัติศาสตร์ เป็นมรดกทางวัฒนธรรมที่มีคุณค่าซึ่งแสดงถึงเอกลักษณ์ วัฒนธรรมท้องถิ่น ผ่านทางโบราณสถานหรือสถาปัตยกรรมจำนวนมากที่แสดงหลักฐานทางประวัติศาสตร์ ทว่าในปัจจุบันภาครัฐและหน่วยงานที่เกี่ยวข้องยังให้ความสำคัญเพียงแค่อาคารโบราณสถานและองค์ประกอบเมืองเก่า แต่ในความเป็นจริงแล้ว ในบริเวณพื้นที่ของเมืองเก่านั้นยังมีอาคารสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นหรือสิ่งก่อสร้างที่เกิดจากประชาชนสอดแทรกอยู่ในฐานะที่เป็นส่วนหนึ่งของเมืองเก่า และมีความสำคัญในฐานะเป็นหน้าหนึ่งของประวัติศาสตร์สถาปัตยกรรมแห่งมนุษยชาติด้วยเช่นกัน

จากการวิเคราะห์เปรียบเทียบคุณค่ามรดกทางวัฒนธรรมจากกฎบัตรเบอร่า (Burra Charter) ซึ่งแนวทางการบริหารจัดการมรดกทางวัฒนธรรมในออสเตรเลียกับเกณฑ์มาตรฐานของหน่วยงานที่เกี่ยวข้อง คือ เกณฑ์มรดกโลกทางวัฒนธรรมของยูเนสโก เกณฑ์การขึ้นทะเบียนโบราณสถานของกรมศิลปากร และเกณฑ์พิจารณารางวัลอนุรักษ์สถาปัตยกรรมดีเด่นของสมาคมสถาปนิกสยามฯ เพื่อนำไปสู่การสร้างเกณฑ์เฉพาะในการประเมินคุณค่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่เมืองเก่า ซึ่งสามารถแบ่งคุณค่าเป็น 4 ด้าน คือ

1. คุณค่าด้านสุนทรียภาพ หมายถึงคุณค่าที่เกิดจากการรับรู้ทางประสาทสัมผัสได้แก่ รูปทรง สิ่งก่อสร้างศิลปกรรม ผังบริเวณ ที่ประกอบขึ้นของอาคารหรือสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่น มีความสวยงามที่เรียบง่าย เกิดจากการประโยชน์ใช้สอย สร้างจากประชาชนหรือชาวบ้าน สืบทอดจากภูมิปัญญา

2. คุณค่าทางประวัติศาสตร์ หมายถึง อาคารหรือสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่นที่ได้รับอิทธิพลจากเหตุการณ์ของชุมชนหรือชาวบ้านในช่วงหนึ่งในประวัติศาสตร์ มีลักษณะรูปแบบของสถาปัตยกรรมที่แสดงถึง เอกลักลักษณ์ วัฒนธรรมเดิมของชุมชน หรือแสดงถึงวิวัฒนาการทางสังคมของชุมชนในอดีต และเป็นหลักฐานทางประวัติศาสตร์ของชุมชนเมืองเก่านั้นด้วย

3. คุณค่าทางวิทยาการและการศึกษา หมายถึง อาคารหรือสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่นที่มีความหายาก สามารถเป็นแหล่งข้อมูลในการก่อรูปของรูปแบบทางสถาปัตยกรรม โดยมีความแท้ดั้งเดิม หรือปัจจัยที่ทำให้เกิดการเปลี่ยนแปลงต่อการก่อรูปประโยชน์การใช้สอย และความสัมพันธ์กับสภาพแวดล้อมในถิ่นที่อยู่ และสามารถเป็นแหล่งข้อมูลในอนาคตได้

4. คุณค่าทางสังคม หมายถึง อาคารหรือสิ่งก่อสร้างพื้นถิ่นที่มีความผูกพันกับท้องถิ่น เป็นที่ยอมรับของชุมชนและยังมีการใช้ประโยชน์ใช้สอยของอาคารอย่างต่อเนื่อง โดยอาจสะท้อนจากรูปแบบอาคารผังการใช้สอยในอาคารหรือผังบริเวณ

เกณฑ์การประเมินคุณค่าสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่เมืองเก่านี้จะเป็นเครื่องมือในการทำความเข้าใจคุณค่าและจัดลำดับความสำคัญของสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นในพื้นที่เมืองเก่าเพื่อนำไปสู่กลไก มาตรการในการส่งเสริมการอนุรักษ์และพัฒนาต่อไป

ผลการศึกษาพบว่า แม้ว่าองค์การยูเนสโก และองค์กรระดับนานาชาติได้ขยายขอบเขตความหมายของการอนุรักษ์มรดกวัฒนธรรมอย่างกว้างขวางขึ้น และครอบคลุมมรดกสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นแล้ว แต่บริบทของประเทศไทยนั้นการบริหารจัดการและการอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นยังไม่ได้ถูกขับเคลื่อนอย่างเป็นรูปธรรม ด้วยเงื่อนไขต่างๆที่เป็นข้อจำกัดในการดำเนินงานในระบบราชการ อาทิ กรมศิลปากรยังคงดำเนินการอนุรักษ์โดยเน้นที่การซ่อมแซมหรือ

บูรณะอาคารที่มีคุณค่าความสำคัญทางประวัติศาสตร์และโบราณคดีในระดับชาติ ตลอดจนศาสนสถานสำคัญหรืออาคารที่มีฐานานุศักดิ์สูงซึ่งรักษาคุณค่าในด้านรูปแบบและความเป็นของแท้ดั้งเดิมเป็นหลัก เนื่องจากการให้ความหมายของแหล่งในฐานะโบราณสถานของชาติจากการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถาน ซึ่งมีกลไกที่ความซับซ้อนมีขั้นตอนหลายชั้น และผูกโยงเข้ากับคุณค่าและความหมายของแหล่งในระดับชาติ ซึ่งประเด็นดังกล่าวนั้นยิ่งทำให้สถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่เป็นอาคารบ้านเรือนของประชาชนไม่ตรงกับนิยามความหมาย นอกจากนี้ ในส่วนทัศนะความคิดของประชาชนผู้เป็นเจ้าของอาคารก็มีข้อกังวลในประเด็นเรื่องการบริหารจัดการที่จะมีความซับซ้อนขึ้น หากมีการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานจะส่งผลต่อการใช้ประโยชน์อาคารและการปรับปรุงซ่อมแซม ซึ่งต้องได้รับการอนุญาตตามข้อกำหนดของกฎหมาย ส่งผลให้เจ้าของอาคารที่ครอบครองสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นที่มีคุณค่าและมีการใช้สอยไม่ประสงค์ให้ขึ้นทะเบียนมรดกกสถาปัตยกรรมที่ตนครอบครองให้เป็นโบราณสถาน ซึ่งในที่นี้ เห็นว่ามีความจำเป็นที่ต้องสร้างกลไกด้านอื่นๆ ส่งเสริมการอนุรักษ์มรดกสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นเพิ่มเติมขึ้น เพื่อให้เป็นกลไกในการรักษามรดกสถาปัตยกรรมพื้นถิ่นของชุมชนไว้ควบคู่กับมรดกสถาปัตยกรรมที่ได้รับการขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานของชาติ

บรรณานุกรม

- Fine Arts Department. (2005). **Naewtang Patibud Nai Kan Sanguan Raksa Boransatan.** (In Thai) **[Regulations on Historic Site Preservation]**. 2nd edition. Bangkok: Ruengsilkanpim Company,
- ICOMOS **Thailand. Kodbud Rawang Prathet** (In Thai) **[International Charters]** [Online]. Accessed 10 December 2017. Available from https://www.icomosthai.org/charter.htm#h0
- ICOMOS Thailand. **Thai Charter on Cultural Heritage Site Management** (In Thai) **[International Charters]** [Online]. Accessed 10 December 2017. Available from https://www.icomosthai.org/THcharter/63546_Charter_updated.pdf
- Khanjanusathiti, P.(2009). **Kan Anurak Morradok Sathapadtayakam Lae Chumchon**. (In Thai) **[Architectural and Local Heritage Conservaiton]**. Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Kirdsiri, K. and Buranaut, I. (2018). *"The Charter on the Built Vernacular Heritage"*. **NAJUA: Architecture, Design and Built Environment**, 33, C17-C20. Retrieved from https://so04.tci-thaijo.org/index.php/NAJUA-Arch/article/view/130630
- Office of the Permanent Secretary, Ministry of Culture. **Kantrimkan Namsanoe Lang Morradok Pheua Kheun Banchee Morradok Lok.** (In Thai) **[The Preparation for Heritage Site Nomination for the World Heritage]**. Bangkok: Sahamit Printing & Publishing Co. Ltd., 2012.
- Office of Natural Resources and Environmental Policy and Planning. **Chut Khwamru Dan Kananurak Pattana Lae Borrihanjadkan Muang Kao Lamtee Nueng** (In Thai) **[The Knowledge Series on Old Town Conservation, Development and Management Book 1]** [Online]. Accessed 10 December 2017. Available from http://lib.mnre.go.th/index.php/2012-04-30-03-57-01/2012-10-12-09-13-14/234-2012-10-29-07-15-05.

- Oliver, P. **Encyclopedia of Vernacular Architecture of the World: Volume 1: Theories and Principles**. Cambridge: Cambridge University Press, 1997.
- Pitiyanuwat, S. (2016). **Withiwittaya Kanpramoen: Sart Haeng Khunkha.** (In Thai) **[Evaluation Methodology: Science of Quality Evaluation]**. 6th edition. Bangkok: Chulalongkorn University Press.
- Sudchaya, C. (2009). **Kan Anurak Muang**. (In Thai) **[Urban Conservation]**. Bangkok: Amarin Printing & Publishing.
- Temiyaphan, W. (2016). **Sathapadtayakam Pheunthin.** (In Thai) **[Vernacular Architecture; A Collectionof Academic Articles on Vernacular Architecture]**. 2nd edition. Bangkok: Triple Group.
- The Association of Siamese Architects. (2010). **Phumpunya Chaowbaan Su Sathapadtayakam Pheunthin.** (In Thai) **[Folk Wisdom to Vernacular Architecture]**. Bangkok: Plus Press.
- The Association of Siamese Architects. (2017). **Rangwan Anurak Sillapa Sathapadtayakam Deeden Prajampee 2560** (In Thai) **[ASA Conservation Award 2017]** [Online]. Accessed 10 December 2017. Available from http://asa.or.th/asaconservation\award2017/
- The Australia ICOMOS Charter for Places of Cultural Significance. (2013). **The Burra Charter**.
- UNESCO. **Operational Guidance for the Implementation of the World Heritage Convention** [Online]. Accessed 13 August 2017. Available from http://whc.unsco.org/en/guidelines